

Współpraca międzynarodowa lokalnych jednostek samorządu terytorialnego a promocja Polski za granicą

Lech J. Żukowski¹

Wstęp

Opracowanie przedstawia związek między współpracą międzynarodową lokalnych jednostek samorządu terytorialnego² a zagadnieniem promocji Polski za granicą. Dane, które zostały wykorzystane w ramach analizy pochodzą z różnych badań przeprowadzonych na przełomie lat 2004 – 2014 r. Najszerzej wykorzystano analizy uzyskane w ramach projektu „Samorząd lokalny jako uczestnik polskiej polityki zagranicznej”, realizowanego przez zespół badawczy Wyższej Szkoły Prawa i Administracji w Rzeszowie przy wsparciu Ministerstwa Spraw Zagranicznych w ramach zadania publicznego „Wsparcie samorządowego i obywatelskiego wymiaru polskiej polityki zagranicznej 2014”³. Dodatkowo, treść opracowania wzbogacona jest o wybrane poglądy doktryny związane z poruszaną problematyką.

M. Stahl zalicza doskonalenie i rozwój form współdziałania jednostek samorządu terytorialnego w celu sprawniejszego wykonywania coraz bardziej złożonych zadań publicznych do jednego z najistotniejszych kierunków zmian samorządu terytorialnego w Polsce w ciągu ostatnich 25 lat jego funkcjonowania⁴. Współpraca międzynarodowa j.s.t. jest jedną z konsekwencji wstąpienia Polski do Unii Europejskiej⁵. Przyjęcie wspólnotowych rozwiązań prawnych spowodowało wiele zmian o charakterze społecznym, gospodarczym i politycznym. Członkostwo w UE zapoczątkowało nowy rozdział w funkcjonowaniu polskiego samorządu tery-

torialnego. Zawężenie współpracy pomiędzy samorządami terytorialnymi różnych krajów było odpowiedzią na postępujący proces globalizacji i regionalizacji Europy⁶. Współpraca międzynarodowa wykracza jednak poza ramy UE. Polskie j.s.t. podejmują także współpracę międzynarodową z krajami nienależącymi do wspólnoty UE. Kooperacja pomiędzy podmiotami struktur samorządowych nie musi mieć charakteru „europejskiego”, jednak z uwagi na realny wymiar interesów społeczności lokalnych i reprezentujących je władz samorządowych najczęstszą i najbardziej efektywną formą partnerskich relacji zagranicznych jest właśnie współpraca krajów UE. Jak wykazuje się w badaniach przedmiotem form współpracy j.s.t. jest najczęściej szeroko rozumiana promocja lokalnych społeczności i kraju z którego się wywodzą. Udana współpraca międzynarodowa lokalnych j.s.t. wpływa korzystnie na ich wizerunek. Najbardziej wymiernym efektem takiej kooperacji jest promocja danej wspólnoty lokalnej i kraju, z którego się wywodzą.

Oba zagadnienia – współpraca międzynarodowa j.s.t. oraz promocja Polski za granicą – są powiązane. Powstaje pytanie, czy promocja o charakterze lokalnym jest jednocześnie promocją szerszego obszaru jakim jest kraj? Międzynarodowa współpraca lokalna związana jest najczęściej ze sferą interesów zamieszkujących je społeczności, z kolei wspólnoty te są elementem szerszej zbiorowości. Tzw. państwowe koncepcje samorządu terytorialnego oraz obowiązujący status prawny j.s.t. w sposób oczywisty wbudowuje je w struktury państwa⁷. Można postawić tezę, że promocja samorządów lokalnych będzie najczęściej (ale nie zawsze) także promocją Polski. Możliwość istnienia jednostkowych

¹ Lech J. Żukowski, adiunkt w Wyższej Szkole Prawa i Administracji w Rzeszowie

² Dalej określanym skrótem: j.s.t.

³ Przedmiotem opracowania jest analiza współpracy międzynarodowej lokalnych j.s.t., czyli gmin i powiatów. Sygnalizacyjnie poruszona zostanie także analogiczna problematyka dotycząca samorządu wojewódzkiego.

⁴ M. Stahl, Ewolucja i tendencje rozwojowe samorządu terytorialnego w Polsce – zagadnienia wybrane, w: *Administracja – Teoria – Dydaktyka – Praktyka* 2015, nr 3 (40), s. 104

⁵ Dalej określanej skrótem: UE.

⁶ Na temat regionalizacji w samorządzie terytorialnym zob. Z. Niewiadomski, *Samorząd terytorialny*, [w:] *Podmioty administrujące, System prawa administracyjnego*, Tom 6, R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), Warszawa 2011, s. 160.

⁷ Zgodnie z art. 163 Konstytucji RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 nr 78, poz. 483; sprost.: z 2001 r. Nr 28, poz. 319, dalej określanej skrótem: Konstytucja RP) samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne niezastrzeżone dla innych władz publicznych.

przypadków, w których interes samorządu terytorialnego nie będzie zgodny z interesem kraju, lub gdy promocja danej wspólnoty terytorialnej nie będzie jednocześnie promocją Polski jest znikoma. Wypada dodać, że kolizja interesów lokalnych z interesem państwa będzie najczęściej powodować przewagę drugiego z nich. Kryterium nadzoru władzy państwowej nad samorządem terytorialnym jest wprawdzie ograniczone do legalności, jednak samorząd terytorialny jest częścią państwa⁸. Interes społeczności lokalnych będzie z reguły częścią interesu państwa⁹. Dokonując subsumcji można stwierdzić, że promocja danej rodzimej wspólnoty samorządowej będzie także promocją Polski.

Formy współpracy zagranicznej lokalnych jednostek samorządu terytorialnego

Prawne regulacje dotyczące współpracy międzynarodowej lokalnych struktur samorządu terytorialnego są przedmiotem źródeł prawa wymienionych w art. 87 ust. 1 Konstytucji RP. Zarówno zagraniczny jak i polski ustawodawca dostrzegł rolę współpracy międzynarodowej samorządów terytorialnych. Podstawowymi celami podejmowanej interwencji prawodawczej jest regulacja oraz pobudzenie procesu kooperacji. Motywem do objęcia prawem omawianej sfery aktywności wspólnot lokalnych i ich władz, jest dostrzeganie roli współpracy międzynarodowej w przestrzeni realizacji interesów państw. Zarówno regulacja jak i pobudzenie j.s.t. w sferze kontaktów z podmiotami zagranicznymi łączy się z promocją kraju. Współpraca w przedmiocie realizacji konkretnych interesów będzie najczęściej niosła obustronne korzyści. Współpraca może mieć na celu promocję j.s.t. jak i realizację określonych celów, które w efekcie będą mieć walor promocyjny. Owocne partnerstwo będzie najczęściej wpływać na wizerunek podmiotu, który był częścią tego dwustronnie korzystnego układu – często niezależnie nawet od jego przedmiotu. Prawodawca dostrzegając tę relację zapewnił odpowiednie rozwiązania normatywne.

⁸ Zob. klasyczne poglądy na ten temat: T. Bigo, *Związki publiczno – prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1928, s. 140 i n.; J. Panejko, *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, Wilno 1934 s. 120 i n.

⁹ Zauważa się, że tzw. potrzeby zbiorowe są tożsame z ogólnym wymiarem potrzeb społecznych. Atrybut interesu o charakterze „lokalnym” nie musi być rozumiany jako przeciwstawny bądź niezwiązany z interesem „ogólnym”, zob. L. J. Żukowski, *Spółeczna skuteczność prawa administracyjnego*, Rzeszów – Przemyśl 2015, s. 324-333. Z. Niewiadomski stawia tezę, że zakres działania administracji rządowej i samorządowej jest bardziej stosunkiem politycznym niż prawnym, oba podmioty działają w imieniu interesu państwa. Zob. Tenże, *Samorząd terytorialny*, [w:] *Podmioty administrujące, System prawa administracyjnego*, Tom 6, R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), Warszawa 2011, s. 133.

Czytelną klasyfikację aktów prawnych związanych z problemem współpracy międzynarodowej j.s.t. przedstawił Ł. Buczkowski¹⁰, w dalszej części wykorzystana zostanie synteza klasyfikacja wspomnianego autora. Prawne podstawy współpracy międzynarodowej j.s.t. można analizować w kategoriach:

- 1) źródeł prawa krajowego,
- 2) źródeł prawa międzynarodowego publicznego,
- 3) prawa wspólnotowego UE.

Do źródeł prawa krajowego można zaliczyć art. 172 Konstytucji RP, na mocy którego ustanowiono, że jednostki samorządu terytorialnego mają prawo zrzeszania się, przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych oraz współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw. Zasady, na jakich jednostki samorządu terytorialnego mogą korzystać z praw, o których mowa w art. 172 ust. 1 i 2 Konstytucji RP określa ustawa. Idea współpracy międzynarodowej wynika już z preambuły Konstytucji RP, gdzie jest mowa o potrzebie „współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej”.

Problematyka współpracy międzynarodowej lokalnych j.s.t. jest rozwinięta odpowiednio w:

1. art. 7 ust. 1 pkt. 20 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym¹¹, gdzie określono, że do zadań własnych gminy związanych z zaspokajaniem zbiorowych potrzeb wspólnoty należy współpraca ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw,
2. art. 12 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym¹², gdzie za wyłączną kompetencję rady powiatu uznano podejmowanie uchwał w przedmiocie przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt. 18 u.s.g. oraz art. 4 ust. 1 pkt. 21 u.s.p. do zadań własnych gminy i powiatu należy także szeroko pojęta promocja. Z zasady, ustawodawca obliguje gminy i powiaty do promocji w wymiarze lokalnym, jednak jak wykazuje się w omawianych dalej badaniach, skuteczność w tej przestrzeni wpływa również na efektywność promocji Polski.

Samorząd województwa również podejmuje aktywności związane ze współpracą międzynarodową. Szeroko ujętą kompetencją w tym zakresie jest delegacja art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa¹³. Samorząd województwa uchwała również „Prioryte-

¹⁰ Ł. Buczkowski, *Formy współpracy międzynarodowej lokalnych jednostek samorządu terytorialnego (Zagadnienia teoretyczne)*, w: 10 lat doświadczeń Polskiego samorządu terytorialnego w Unii Europejskiej, E. Feret, P. Niemczuk (red.) Rzeszów – Przemyśl 2014, s. 13 – 51.

¹¹ Tekst jedn. Dz. U. z 2016 r., poz. 446, dalej określana skrótem u.s.g.

¹² Tekst jedn. Dz. U. z 2016 r., poz. 814, dalej określana skrótem u.s.p.

¹³ Tekst jedn. Dz. U. z 2016 r., poz. 486 dalej określana skrótem u.s.w.

ty współpracy zagranicznej województwa”¹⁴. Problematyka samorządu województwa odnosi się jednak do współpracy regionalnej, która wykracza poza przedmiot opracowania. Warto zasygnalizować, że na przykładzie regulacji u.s.w. uwidacznia się związek między współpracą zagraniczną samorządu terytorialnego (w tym wypadku na szczeblu regionalnym) i szeroko rozumianą promocją kraju. Świadczy o tym udział ministra właściwego do spraw zagranicznych w procesie współpracy międzynarodowej, zgodnie z art. 77 ust. 3 u.s.w. Z kolei zgodnie z art. 11 ust. 2 pkt. 8 u.s.w. promocja województwa jest jednym z obligatoryjnych punktów strategii rozwoju województwa.

Wszystkie wymienione ustawy samorządowe (u.s.g., u.s.p., oraz u.s.w.) regulują kwestie współpracy międzynarodowej w sposób ogólny. Szczegółową konkretyzacją postanowień Konstytucji RP jest ustawa z dnia 15 września 2000 r. o zasadach przystępowania jednostek samorządu terytorialnego do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych¹⁵. Ustawa w sposób szczegółowy określa zasady, na jakich jednostki samorządu terytorialnego mogą przystępować do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych. Zgodnie z ograniczeniem art. 3 ustawy o zrzeszeniach, przystąpienie do zrzeszenia nie może łączyć się z przekazaniem na jego rzecz lub na rzecz któregokolwiek ze zrzeszonych w nim członków wykonywania zadań publicznych przystępującej jednostki samorządu terytorialnego. Jednym z zadań publicznych j.s.t. jest problematyka promocji. Ustawodawca używając określenia „przekazać zadanie publiczne” nie miał na myśli zakazu współpracy w tym zakresie. Art. 2 ust. 1 ustawy o zrzeszeniach stanowi, że j.s.t. mogą przystępować do zrzeszeń i uczestniczyć w nich w granicach swoich zadań i kompetencji, działając zgodnie z polskim prawem wewnętrznym, polityką zagraniczną państwa i jego międzynarodowymi zobowiązaniami. Oznacza to, że współpraca w zakresie zadań publicznych związanych z promocją jest w pełni uprawniona. Charakter bezprawny miałoby pełne przekazanie tego zadania na rzecz zagranicznej j.s.t.

Fakt ten jest istotny z punktu widzenia związku międzynarodowej promocji gminy lub powiatu z promocją Polski. Ustawa wymaga aby współpraca międzynarodowa była zgodna z polityką zagraniczną kraju. Dodatkowo, uprawnienia kontrolne i nadzorcze ministra właściwego do spraw zagranicznych, regulowane w art. 4 ust. 5 ustawy o zrzeszeniach wyposażają organ administracji rządowej w narzędzia umożliwiające zapewnienie zgodności polityki promocji lokalnych j.s.t. z promocją całego kraju. W sytu-

acji, gdy współpraca międzynarodowa będzie powodować kolizję interesów lokalnych z państwowymi, minister może odmówić zgody na przystąpienie do zrzeszenia.

Źródła prawa międzynarodowego publicznego regulujące podstawy współpracy międzynarodowej j.s.t. to w głównej mierze Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej, sporządzona w Madrycie 21 maja 1980 r.¹⁶ oraz Europejska Karta Samorządu Lokalnego, sporządzona 15 października 1985 r. w Strasburgu¹⁷. Aktem pozbawionym mocy prawnej jest Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych.

Na gruncie prawa wspólnotowego UE istnieje wiele rozbudowanych możliwości współpracy międzynarodowej lokalnych j.s.t.¹⁸. Przykładem mogą być programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej¹⁹. Na stronie internetowej programu EWT znajdują się informacje o wielu różnych programach²⁰ transgranicznych (Polska-Słowacja, Czechy-Polska, Polska-Saksonia, Brandenburgia-Polska, Meklemburgia-Pomorze Przednie-Brandenburgia-Polska, Południowy Bałtyk, Litwa-Polska), transnarodowych (Region Morza Bałtyckiego, Europa Środkowa), programu międzyregionalnego (Interreg Europa) oraz programów Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (Polska-Białoruś-Ukraina, Polska-Rosja).

Obecnie największy budżet przekazany został na program *Interreg Europa* – kwota 359 mln euro, następnie na program *Region Morza Bałtyckiego* – kwota 264 mln euro, program *Europa Środkowa* – kwota 246 mln euro, i na program *Czechy – Polska 2014 – 2020* – kwota 226 mln euro. Nierozłącznym elementem omawianych programów jest szeroko pojęta promocja wspólnot lokalnych i narodowych. Najdroższy program, jakim jest *Interreg Europa*, koncentruje się głównie na polityce spójności, jednak nawet w tym programie istotną rolę odgrywa tzw. transfer dobrych praktyk, które mają walor promocyjny dla regionów i krajów uczestniczących w procesach wynikających z założeń programu.

W literaturze przedmiotu podnosi się, że prawnoadministracyjne regulacje prawa wspólnotowego, odwołujące się do współpracy międzynarodowej, mają na celu ułatwienie i wspieranie współpracy transgranicznej wspólnot i władz terytorialnych. „Jest to proces na tyle istotny, że prawodawca międzynarodowy postanowił go wprost uregulować”²¹. Przedmiotem tych regulacji jest wspieranie

¹⁴ Zgodnie z art. 75 u.s.w.

¹⁵ Dz. U. z 2000 r., Nr 91, poz. 1009, ze zm. Krytycznie o niektórych postanowieniach ustawy, zob. R. Sowiński, Ustawowa regulacja udziału jednostek samorządu terytorialnego w międzynarodowych stowarzyszeniach społeczności lokalnych, w: Samorząd Terytorialny 2002, nr 7-8, s. 34.

¹⁶ Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 287.

¹⁷ Dz. U. z 1994 r. nr 124 poz. 607.

¹⁸ Ł. Buczkowski, op. cit., s. 33.

¹⁹ Dalej określana skrótem EWT.

²⁰ <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/>.

²¹ M. Karpiuk, Samorząd terytorialny w państwach Unii Europejskiej w świetle uregulowań prawno międzynarodowych, w: Samorząd terytorialny w państwach Unii Europejskiej, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec (red.), Warszawa 2015, s.39.

współpracujących ze sobą terenów na rzecz ich rozwoju i wzajemnej pomocy²². Za współpracę transgraniczną uważa się każde wspólnie podjęte działanie na rzecz rozwoju i dalszej ewolucji sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi.

W dalszej części omówione zostaną wyniki badań dotyczących form współpracy międzynarodowej lokalnych j.s.t. w kontekście promocji lokalnych wspólnot samorządowych oraz promocji Polski.

Doświadczenia ze współpracy międzynarodowej polskich samorządów

We wnioskach z badań prowadzonych w 2012 r. przez Instytut Spraw Publicznych²³ dotyczących współpracy międzynarodowej samorządu terytorialnego w Polsce, stwierdzono m. in. że:

1. Współpracę międzynarodową deklaruje 2/3 badanych j.s.t. Przyczyny braku współpracy to najczęściej brak środków finansowych.
2. Do głównych powodów podejmowania współpracy międzynarodowej przez samorządy terytorialne należy: stworzenie możliwości wymiany międzynarodowej dla mieszkańców (78%²⁴), promocja samorządu na arenie międzynarodowej²⁵ (75%), przeniesienie dobrych praktyk z zagranicy (70%).
3. Współpraca jest najczęściej podejmowana w formie umowy o współpracę lub listu intencyjnego.
4. Najpopularniejszym rodzajem aktywności międzynarodowej są oficjalne wizyty władz lokalnych innych krajów.
5. Ponad połowa badanych j.s.t. deklaruwała udział w targach międzynarodowych, aktywność ta była podejmowana w celach promocyjnych. Jedna czwarta samorządów przyznaje, że promuje się przez udział w konkursach międzynarodowych, przygotowuje kampanie promocyjne skierowane do zagranicznego odbiorcy oraz reklamy w telewizji i internecie. Jedna piąta samorządów (21%) nie prowadzi żadnych akcji promocyjnych, jako główną przeszkodę wskazują zbyt wysokie koszty tego procesu.
6. Najczęstszym partnerem współpracy są Niemcy, na drugim miejscu jest Ukraina.

²² Zob. M. KołECKA, Współpraca międzynarodowa jednostek samorządu terytorialnego na poziomie lokalnym, w: M. Klimek, J. Czerw, B. WięCKIEWICZ (red.), Samorząd gminny w III Rzeczypospolitej. Doświadczenia i perspektywy, Lublin 2013, s. 180-181.

²³ <http://polityka-zagraniczna-samorzad.info/wp-content/uploads/2013/09/wzs-isp1.pdf>.

²⁴ Dane procentowane dotyczą liczby wskazań i nie sumują się do stu.

²⁵ Współpraca ma często wymiar podniesienia konkurencyjności danego regionu na arenie międzynarodowej, zob. J. Bazylińska, Współpraca w ramach Europejskiej Sieci Konkurencji, w: Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2007, nr 11, s. 2 – 10.

7. Główną dziedziną współpracy jest kultura (89% wskazań), sport i turystyka (67% wskazań), nauka i edukacja (66% wskazań). Współpraca gospodarcza jest przedmiotem współpracy 15 % badanych samorządów terytorialnych.

8. Większość badanych j.s.t. (70%) nie przystępuje do zrzeszeń.

Omawiane badania były prowadzone na próbie 155 gmin wiejskich, 49 powiatów, 109 miast i 13 województw.

Zsyntezowane wyniki są w wielu punktach zbieżne z danymi uzyskanymi w innych badaniach, które są przedstawiane niżej. Informacje zawarte w pkt. 4,5,7 wiążą się ściśle z zagadnieniem promocji. Tendencja do podejmowania działań promocyjnych wyraźnie dominuje. Należy dodać, że deklarowane aktywności nie kwalifikują się do grupy „daleko idących” aktywności skierowanych na promocję lokalnej wspólnoty czy regionu, związanych ściśle z gospodarką czy ekonomią lokalną. Ważnym aspektem dziedziny współpracy jest kultura. Międzynarodowa promocja kulturalna przedkłada się także na promocję całego kraju.

Szeroko zakrojone badania nad problematyką współpracy międzynarodowej prowadzono w kontekście podstawowej jednostki samorządu terytorialnego jaką jest gmina²⁶. Mimo ponad dekady od publikacji wyników tych badań, są one miarodajnym źródłem wiedzy o tendencjach i perspektywach rozwoju j.s.t. w przestrzeni kooperacji międzynarodowej, skierowanej na szeroko rozumianą promocję. Przedstawiane badania prowadzone były w 2004 roku i dotyczyły kontaktów partnerskich gmin z odpowiednimi jednostkami terytorialnymi innych państw. W badaniu nie precyzowano jakie warunki należało spełnić aby współpraca między gminami różnych państw mogła być określana związkiem czy też współpracą partnerską. Założono, że nie ma precyzyjnych pojęć definiujących formy współpracy międzynarodowej badanych gmin. Badanie przeprowadzono na reprezentacyjnej próbie 502 gmin z całej Polski.

Najważniejsze wnioski płynące z tych badań to:

1. Ponad połowa polskich gmin utrzymywała w 2004 roku kontakty z samorządami innych państw. Najwięcej kontaktów jest wśród gmin typu miejskiego – 88%, następnie wśród gmin miejsko – wiejskich – 74%, a spośród gmin wiejskich – 40%. Występuje również korelacja między częstotliwością kontaktów międzynarodowych a wielkością gminy – im jest większa, tym częstsze są kontakty międzynarodowe.
2. Ponad 70% współpracujących samorządów wywodziło się z województwa dolnośląskiego i lubelskiego. Najrzadziej współpracę międzynarodową podejmowały samorządy z województwa mazowieckiego (poniżej 13%) i łódzkiego (21%). Wyraźnie aktywniejsze były województwa leżące na zachodnich granicach Polski. W województwie

²⁶ A. Skorupska, Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego na podstawie badań, w: Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego, A. Skorupska (red.), Warszawa 2005 r., s. 11 – 55.

podkarpackim odsetek gmin współpracujących z innymi państwami wynosił 28%²⁷.

3. Ponad 40% badanych gmin utrzymywało stosunki międzynarodowe z jednym partnerem, 23% z dwoma partnerami, 15% z trzema, 5% z czterema, a 14% z pięcioma lub więcej. W badaniach wykryto korelację wielkości gminy z ilością partnerów współpracy, znów im większa gmina tym bardziej prawdopodobne jest, że współpracuje z kilkoma podmiotami zagranicznymi.

4. Wykazano, że 46% gmin nie współpracowało międzynarodowo. Najczęściej zjawisko to dotyczyło gmin wiejskich. Do najczęstszych powodów braku współpracy z zagranicznymi podmiotami należało: brak takiej potrzeby (31% wskazań), przyczyny finansowe (22% wskazań) i deklaracja, że gmina nie ma nic do zaoferowania²⁸.

5. Przyczyny, dzięki którym doszło do współpracy to najczęściej inicjatywa własna (50% wskazań), lub inicjatywa partnera (30% wskazań). Widać, że to raczej Polskie samorzady poszukiwały opcji współpracy i promocji zagranicznej.

6. Wyróżnia się kilka sfer, w których najczęściej podejmowano współpracę międzynarodową: kultura (78% wskazań), edukacja (72% wskazań), turystyka i sport (56% wskazań), gospodarka (36% wskazań), ochrona środowiska (28% wskazań) i nauka (25% wskazań).

7. Do głównych korzyści wynikających ze współpracy międzynarodowej zaliczono: wymianę kulturalną (45% wskazań), wymianę młodzieży i edukację (40% wskazań), wymianę doświadczeń (23% wskazań), korzyści gospodarcze, techniczne i ekonomiczne (18% wskazań), kontakty między mieszkańcami gmin (17% wskazań), turystyka sport i rekreacja (15% wskazań) i promocja gminy/ miasta (10% wskazań).

8. Najczęściej wskazywano na środki finansowe jako czynnik ułatwiający nawiązywanie kontaktów i współpracy międzynarodowej. Deklaracje taką składała co piąta gmina.

W doktrynie prowadzi się również badania zawężone do danej społeczności lokalnej lub regionalnej²⁹. M. Górecki poddał analizie współpracę zagraniczną miasta Bydgoszczy, stolicy województwa kujawsko – pomorskiego. W badaniach wykazano, że miasto to prowadzi współpracę zagraniczną na różnych płaszczyznach, tj: porozumienia z miastami partnerskimi, porozumienia z miastami zaprzy-

jażnionymi, wspieranie towarzystw polsko – zagranicznych, przynależność do międzynarodowych organizacji i stowarzyszeń oraz wspieranie znajdujących się w mieście konsultantów handlowych. Porozumienia mają charakter formalny (umowy o współpracę, porozumienia) oraz nieformalny³⁰. Współpraca dotyczy m. in. współpracy kulturalnej, ochrony środowiska, promocji zdrowia i relacji gospodarczych. Bydgoszcz była także członkiem dwóch organizacji międzynarodowych – ALDA i Eurocities³¹, w ramach których tworzone były wspólne wizje dla zrównoważonego rozwoju³², lepszej przyszłości i jakości życia w miastach. Współpraca międzynarodowa umożliwia także wymianę doświadczeń i idei. Skuteczny transfer pomysłów z polskich miast do zagranicznych metropolii jest także sukcesem promocyjnym. Założenie dzielenia się wiedzą dotyczącą lepszej jakości życia również jest formą promocji wspólnoty samorządowej i kraju.

W badaniach nad współpracą międzynarodową lokalnych j.s.t. zwraca się uwagę na bezpośrednie przełożenie promocji danej społeczności lokalnej na lepszy wizerunek Polski. W studium przypadku nad kontaktami zagranicznymi miasta Częstochowa, T. Wrona wprost sugeruje, że aktywna kooperacja miasta w przestrzeni promocji różnych idei i wartości miała duży wpływ na pozytywne postrzeganie Polski³³. W odniesieniu do międzynarodowej aktywności Częstochowy, autor twierdzi, że „(...) poznając nas bliżej, obywatele państw Unii przekonywali się, że tak bardzo się od nich nie różnimy. Mamy ciekawą kulturę, nasza gospodarka to (...) prężne, doskonale zarządzane firmy, które potrafią sobie radzić mimo braku kapitału. Europa dzięki tym kontaktom mogła zobaczyć, że ludzie w Polsce są otwarci, nastawieni proeuropejsko (...)”³⁴.

W analizie partnerskiej współpracy gminy Tymbark woj. małopolskiego z miastami Europy wykazano, że gmina zajmuje jedno z czołowych miejsc w kraju pod względem współpracy międzynarodowej z gminami i miastami europejskimi (w przeliczeniu na jednego mieszkańca). W okresie badań (rok 2004) miasto miało partnerów w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Belgii, Portugalii, Chorwacji, Słowacji oraz na Ukrainie³⁵. Przedmiotem prowadzonej współpracy były różne sfery. Najczęściej współpraca międzynarodowa sprowadzała się do wzajemnej pomocy, odwiedzin i realizacji wspólnych projektów. W omawianym studium przypadku gminy Tymbark wykazano, że do najistotniejszych

²⁷ Zob. T. Komornicki, Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego a inne rodzaje powiązań transgranicznych na poziomie regionalnym i lokalnym, w: *Współpraca...* op. cit., s. 55 – 67

²⁸ Z badań tych wynika, że ok. 14% polskich gmin cechował pewien fatalizm i brak wiary we własne walory na polu potencjalnej współpracy międzynarodowej.

²⁹ Zob. T. Wrona, Współpraca międzynarodowa Częstochowy, w: *Współpraca...* op. cit., s. 99-106; S. Pachowicz, Partnerska współpraca gminy Tymbark z miastami Europy, *Współpraca...* op. cit., s. 107 – 114; J. Skiba, Kontakty Zwierzynca z gminami w Europie, w: *Współpraca...* op. cit., s. 115-124; M. Górecki, Współpraca zagraniczna Bydgoszczy w latach 2006-2013, w: *Samorząd Terytorialny w Polsce. Wybrane aspekty funkcjonowania*, Z. Bukowski, S. Kamoński (red.), Bydgoszcz 2014, s. 383 – 394.

³⁰ M. Górecki, *Współpraca...* op. cit., s. 384 – 392.

³¹ *Ibidem*, s. 393.

³² Odnośnie zrównoważonego rozwoju j.s.t. zob. E. Sobczak (u terytorialnego, Warszawa 2015. s. 7 i n.

³³ T. Wrona, *Współpraca...* op. cit., s. 104.

³⁴ *Ibidem*, s. 104.

³⁵ Aktualnie na stronie gminy widnieje informacja o partnerstwie z trzema zagranicznymi miastami z Wielkiej Brytanii, Niemiec i Słowacji – po jednym z każdego kraju. Zob. <http://www.tymbark.pl/pl/218/0/miasta-partnerskie.html>.

plaszczyzn współpracy zagranicznej zalicza się: wymiana kulturowa, promocja regionu i Polski³⁶. Po raz kolejny akcentuje się związek między promocją danego lokalnego terytorium i zamieszkującej go społeczności z promocją kraju. Także w tych badaniach na pierwszy plan wysuwa się przestrzeń współpracy w formie wymiany kulturowej.

W badaniach kontaktów gminy Zwierzyniec (woj. lubelskie) z innymi gminami europejskimi ustalono, że gmina ta prowadziła ożywione kontakty zagraniczne z gminami z terenu Niemiec, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Ukrainy, Francji, Węgier i Macedonii (stan na rok 2004). J. Skiba³⁷ zauważa, że wzmożona aktywność gminy Zwierzyniec na arenie międzynarodowej przyczyniła się do szerzenia poczucia obywatelstwa w UE mieszkańców gminy. Szeroko rozbudowana sieć współpracy, której jedną z form była obustronna promocja (tj. gminy Zwierzyniec na zewnątrz Polski i podmiotów europejskich w Zwierzyniu) przyczyniła się tym razem do promocji idei tożsamości wspólnotowej. Wspomniane badanie jest jednak subiektywnym studium przypadku, nie popartym danymi o charakterze statystycznym.

Zgodnie z informacjami zaczerpniętymi ze strony internetowej gminy (stan na rok 2016³⁸), gmina Zwierzyniec współpracuje z wieloma zagranicznymi samorządami terytorialnymi. Współpraca odbywa się na wielu płaszczyznach, głównie są to: bilateralne i wielostronne seminaria na aktualne i ważne tematy oraz poznawanie stylu życia, kultury i obyczajów partnerów zagranicznych. Ponownie na pierwszy plan wysuwa się zagadnienie promocji i kultury.

Raport z badań nad współpracą międzynarodową lokalnych j.s.t. województwa podkarpackiego

Przedstawiane badania były przeprowadzone przez kadrę naukową Wyższej Szkoły Prawa i Administracji w Rzeszowie w ramach projektu „Samorząd lokalny jako uczestnik polskiej polityki zagranicznej”, dofinansowanego przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Koncepcja badań, autorstwa P. Niemczuka, odwoływała się do czterech zagadnień:

- 1) samorządu terytorialnego,
- 2) poziomu lokalnego,
- 3) jednego województwa,
- 4) aktywności w przestrzeni międzynarodowej³⁹.

³⁶ S. Pachowicz, *Partnerska...* op. cit., s. 113.

³⁷ J. Skiba, *Kontakty...* op. cit., s. 121.

³⁸ http://www.zwierzyniec.info.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=60&Itemid=76.

³⁹ Szerzej na ten temat, zob. P. Niemczuk, L.J. Żukowski, Doświadczenia samorządów lokalnych ze współpracy międzynarodowej – na przykładzie województwa podkarpackiego, w: *Prawne problemy samorządu terytorialnego z perspektywy 25-lecia jego funkcjonowania*, tekst w druku wydawnictwa C.H. Beck.

Dla celów opracowania materiał badawczy został podany analizie pod kątem współpracy międzynarodowej lokalnych j.s.t. i promocji Polski zagranicą. Jak wyjaśniono wyżej, stawia się tezę, że zagraniczna promocja gmin i powiatów jest także promocją kraju z którego się wywodzą. Przedstawiane badania dotyczą lokalnych j.s.t. z województwa podkarpackiego. Położenie geograficzne⁴⁰ wymiar historyczny⁴¹ jak i perspektywa dalszego rozwoju tego województwa, łącznie sprawiają, że staje się ono interesującym studium przypadku dla szerszego kontekstu współpracy międzynarodowej samorządu terytorialnego w Polsce. Szczególnie interesujący jest wymiar promocji Polski poprzez aktywność gmin i powiatów województwa podkarpackiego. W badaniach nad wspieraniem innowacyjności i przedsiębiorczości lokalnych samorządów terytorialnych regionu podkarpackiego wykazano, że proces ten jest daleki od ideału. Identyfikuje się jednak wiele obiecujących symptomów jak m. in.: działania na rzecz rozwoju infrastruktury technicznej, koordynacja procesów dostosowywania podmiotów gospodarczych do standardów UE, tworzenie sfer ekonomicznych, inkubatorów przedsiębiorczości, parków przemysłowo technicznych, oraz tworzenie innowacyjnych metod promocji. Warto dodać, że po upływie ponad dekady od prowadzonych badań procesy te nabrały tempa i przynoszą już wymierne korzyści ekonomiczne i promocyjne dla regionu podkarpackiego i sfery promocji Polski za granicami kraju⁴².

Badanie było prowadzone w 2014 r., zgodnie z danymi GUS w tym okresie województwo podkarpackie zamieszkiwało 2 128 483 osób⁴³. Grupa badawcza składała się z 77 j.s.t. z terenu województwa podkarpackiego, w tym z 11 na szczeblu powiatowym i 66 na szczeblu gminnym. W badaniu brały udział 44 gminy wiejskie, 16 gmin wiejsko – miejskich i 6 gmin miejskich (łącznie 66 gmin).

Na podstawie badań ustalono, że:

1. 74% badanych j.s.t. współpracuje międzynarodowo. Brak aktywności w takiej formie współpracy zadeklarowało 26% badanych j.s.t. Szeroko pojętą współpracę międzynarodową prowadzi 66% badanych gmin wiejskich, 69% gmin wiejsko – miejskich i wszystkie gminy miejskie. Użyte dane są zbliżone do wyników innych badań⁴⁴.

⁴⁰ Graniczy z dwoma krajami w tym jednym z poza UE, tj. Słowacją i Ukrainą.

⁴¹ Teren byłej Galicji.

⁴² Zob. B. Tuziak, *Samorzady lokalne regionu Podkarpacia a rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności*, w: *Samorząd Terytorialny 2005*, nr 1-2, s. 61 – 70.

⁴³ Dane z: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>. Zob. także: <http://rzeszow.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/roczniki-statystyczne/wojewodztwo-podkarpackie-podregiony-powiaty-gminy-2014,4,11.html>

⁴⁴ A. Skorupska, *op. cit.*, s. 17. Wyniki opisywanych badań były szerzej przedstawione w: Ł. Buczkowski, L.J. Żukowski, *Formy współpracy międzynarodowej lokalnych jednostek samorządu terytorialnego*, w: *10 lat doświadczeń polskiego samorządu terytorialnego w Unii Europejskiej*, E. Feret, P. Niemczuk (red.), Rzeszów – Przemysł 2014, s. 51 – 84.

2. Jako najczęstszy powód braku współpracy międzynarodowej była wymieniana koncentracja na bieżących potrzebach wspólnoty, które uniemożliwiają nawiązanie współpracy (65% wskazań⁴⁵), następnie wymieniano brak adekwatnych form współpracy (35%), trudności formalne z nawiązaniem współpracy (25%) oraz niedostateczny poziom informacji o współpracy (10%).

3. Najczęstszą formułą współpracy okazała się współpraca mieszana (56% wskazań), współpraca formalna oparta o wykorzystywanie instrumentów prawnych uzyskała 25% wskazań a nieformalna 19%. Na potrzeby prowadzonych badań nie konkretyzowano każdej z trzech opcji współpracy, tj. formalnej, mieszanej i nieformalnej. Założono, że współpraca formalna charakteryzuje się zastosowaniem instrumentów prawnych, a nieformalna pomija ich wykorzystywanie. Współpraca mieszana łączy w sobie dowolne elementy obu formuł. Różnica w szczeblu samorządu terytorialnego istotnie wpływa na organizację współpracy międzynarodowej, dla powiatów ma ona zdecydowanie charakter formalny z mniejszym udziałem formuły mieszanej. Natomiast dla gmin dominuje formuła mieszana z rzadszym udziałem współpracy nieformalnej i najmniej preferowaną drogą formalną.

4. Najczęściej wymieniane formy współpracy międzynarodowej to organizacja wspólnych cyklicznych oraz jednorazowych przedsięwzięć międzynarodowych (60% wskazań), cykliczne prezentacje wzajemnego dorobku i osiągnięć (54% wskazań) oraz wspólne konferencje i kongresy (49% wskazań). Na czwartym miejscu pod względem częstości wskazań znalazło się wstępne prowadzenie negocjacji odnośnie planowanej współpracy (32% wskazań). Jedna czwarta wskazań wiązała się z opcją udziału w targach turystycznych, gospodarczych i inwestycyjnych. Należy odnotować, że 23% wskazań dotyczyło odpowiedzi „inne formy współpracy”, które nie były wprost wymienione w ankiecie. Badane j.s.t. mogły uzupełnić tę rubrykę pytania o dowolnie określoną „inną” formę współpracy międzynarodowej. Zdecydowanie najczęściej wymieniano sport i kulturę jako przedmiot współpracy z zagraniczną jednostką samorządu terytorialnego.

5. Wymieniono 21 różnych państw, na terenie których prowadzona jest współpraca międzynarodowa. Najwięcej, bo aż 16 wymienianych państw (76% z ogółu wskazywanych), należało do struktur UE. 4% państw z ogółu wskazywanych jako podmiot współpracy, nie było państwami członkowskimi UE. Jako państwa współpracujące wymieniono 5 z 7 państw granicznych Polski, z pominięciem Rosji i Białorusi. Zdecydowanie preferowana była współpraca z sąsiadującymi państwami, Ukraina i Słowacja uzyskały równo po 44,2% wskazań. Na współpracę z Węgrami wska-

zywało 17 j.s.t. co daje 22,1% ogólnych wskazań, więcej niż z sąsiadującymi z Polską Niemcami (13% wskazań). Mając na uwadze położenie geograficzne badanych j.s.t. wynik ten nie powinien dziwić (południowy wschód Polski). 42% badanych j.s.t. wymienia jedno państwo jako obszar współpracy, 47% j.s.t. wymienia od 2 do 4 państw, a 11% wymienia 5 i więcej. Aż 89% analizowanych j.s.t. prowadzi współpracę w zakresie od 1 do 4 państw. Szeroka współpraca, realizowana z 5 i więcej krajami dotyczy tylko 11% analizowanych j.s.t.

6. Współpraca międzynarodowa oceniana jest jako przydatna przez 63% j.s.t., jako umiarkowanie przydatną oceniło ją 18% j.s.t., jako bardzo przydatną 13% oraz jako wcale nie przydatną 5% i bardzo mało przydatną 1%. Analizując procent skumulowany udzielonych odpowiedzi, uwidacznia się odsetek analizowanych j.s.t., które oceniły współpracę międzynarodową jako przydatną bądź bardzo przydatną, czyli 76% ocenia ją pozytywnie lub zdecydowanie pozytywnie. Co równie, istotne 94% analizowanych j.s.t. nie ocenia współpracy międzynarodowej negatywnie.

7. W badaniu starano się także ustalić jakie wymierne zyski przynosi prowadzona współpraca międzynarodowa. Najwyższą liczbę wskazań uzyskała opcja odpowiedzi związana z korzyściami w sferze promocji regionu (84%), kolejną korzyścią pod względem ilości wskazań była poprawa wizerunku j.s.t. (63%). Korzyści te łączą się w spójny obraz, zarówno promocja jaki wizerunek j.s.t. są wzajemnie sprzężone. Działania na arenie międzynarodowej niewątpliwie przyczyniają się do pozytywnych efektów w tych dwu obszarach. Równie po 35% wskazań dotyczyło realnych korzyści w obszarze kontaktów z polonią zamieszkałą za granicami kraju jak i rozwoju kapitału ludzkiego.

8. Zdecydowana większość, bo aż 79% badanych j.s.t. nie prowadzi współpracy międzynarodowej w formie zrzeszeń. Jeśli aktywność ta jest podejmowana to tylko w formie stowarzyszenia⁴⁶. Z 10 gmin i powiatów, które uczestniczą w stowarzyszeniu Euroregion Karpacki najczęściej jako przedmiot uczestnictwa wskazywano na promocję (70%), tworzenie pozytywnego wizerunku gminy (60%), oraz powadzenie szkoleń, stażów, wymian, nauki języka obcego (50%).

9. W badaniu zbierano także dane dotyczące współpracy w ramach EWT. Udział w takich programach zadeklarowało 13 z 57 współpracujących międzynarodowo gmin i powia-

⁴⁵ Pytanie miało możliwość wielokrotnego wyboru, dlatego wartości procentowe nie sumują się do stu.

⁴⁶ Ustalenie zakresu współpracujących j.s.t. było by możliwe także na podstawie treści obwieszczeń ministra właściwego do spraw administracji publicznej, który na mocy art. 9 ustawy o zasadach przystępowania jednostek samorządu terytorialnego do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych ogłasza, wykaz jednostek samorządu terytorialnego, które w poprzednim roku kalendarzowym przystąpiły do zrzeszenia, współtworzyły zrzeszenie lub z niego wystąpiły, oraz wykaz rozwiązanych zrzeszeń, do których jednostki te należały, wraz ze wskazaniem tych zrzeszeń. Z uwagi na możliwą dynamikę formy współpracy oraz aktualność danych postanowiono zachować pytanie o aktywność badanych j.s.t. dotyczącą udziału w zrzeszeniach.

tów, czyli 23%. Wszystkie wskazania dotyczyły uczestnictwa w Programie Współpracy Transgranicznej Rzeczypospolita Polska – Republika Słowacka 2007-2013. Z pośród 13 j.s.t. współpracujących w ramach programów EWT, kilka współpracuje także w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa. Udział w Programie Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina INTERREG IIIA/Tacis CBC 2004-2006 zadeklarowała 1 gmin oraz 1 powiat. W ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2007-2013 współpracowały 2 gminy. Warto dodać, że j.s.t. współpracujące w ramach Programu Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina za lata 2006-2007 nie zadeklarowały uczestnictwa w jego kontynuacji w latach 2007 – 2013. Analogicznie gminy i powiat uczestniczące w Programie Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2007 – 2013 nie współpracowały w ramach wcześniejszego Programu Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina za lata 2006-2007.

Podsumowanie badań i wnioski końcowe

W omówionych wyżej badaniach (przeprowadzonych w 2014 r.) zdecydowanie dominowało zagadnienie szeroko pojętej promocji j.s.t. jako przedmiotu współpracy oraz najczęstszego obszaru korzyści. Większość uzyskanych danych była zbliżona do innych badań, które dotyczyły problematyki współpracy międzynarodowej. Aspekt promocji jest ważnym, jeśli nawet nie najważniejszym motywem do podjęcia współpracy na arenie międzynarodowej. Jak pokazuje doświadczenie kooperujących w ten sposób lokalnych samorządów terytorialnych jest to w pełni uzasadnione wymiernymi korzyściami. Niewątpliwie lepszy wizerunek lokalnych społeczności to także lepszy odbiór Polski. Dzięki owocnej współpracy j.s.t. z zagranicznymi podmiotami wzrasta prestiż postrzegania całego kraju.

Elementem łączącym się z promocją jest wymiana kulturalna i korzyści jakie wynikają z tej płaszczyzny kontaktów międzynarodowych gmin i powiatów. Wartości kulturowe mogą mieć charakter eksportowy i importowy. Badania nie precyzują jednak czy wartości kulturalne zostają skutecznie „zaimportowane” do Polski z zagranicy, czy też „wyeksportowane” z naszego do innego kraju. W kontekście promocji Polski szczególne znaczenie ma eksport wartości kulturalnych. Zainteresowanie kulturą może wpływać korzystnie na promocję danego regionu, przyciągając uwagę społeczną i dając nowe perspektywy na rozwój. Sytuacja odwrotna, w której wartości kulturowe są importowane z innych krajów do Polski, nie przynosi już tak wiele efektów pozytywnych, co nie znaczy, że jest to proces niepożądany – wymiana kulturalna może łączyć się

z wieloma pozytywnymi czynnikami. Zależność ta, wydaje się być specyfiką kultury, w sytuacji promocji gospodarczej czy kooperacji związanej z innowacyjnością równie ważny jest import i eksport idei i wartości.

Można postawić tezę, że eksport kultury danego regionu jest dobrą formą jego promocji. Zaciekawienie danym wzorcem kulturowym występującym na terenie partnerskiej j.s.t. owocuje wzmożonym kontaktem ze strony partnerów zagranicznych. Częstszy kontakt implikuje z kolei wzrost zainteresowania sferą wykraczającą poza obszar lokalny. W ten sposób może dokonywać się transfer efektów międzynarodowej współpracy j.s.t. na promocję regionu i całego kraju.

Okazuje się, że korzystny wpływ współpracy międzynarodowej na promocję lokalnych j.s.t. może stać się wartością dodaną całego kraju. Promocja Polski za granicą odbywa się poprzez działania przedstawicielskich władz samorządowych, które prowadzą owocną współpracę międzynarodową. Decentralizacja promocji Polski poprzez delegowanie tej kwestii samorządom terytorialnym jest rozsądnym rozwiązaniem. Szeroko rozumiana promocja wspólnot lokalnych poprzez prowadzoną współpracę międzynarodową staje się kolejnym atutem istnienia instytucji samorządu terytorialnego w Polsce. Związek między prowadzoną współpracą międzynarodową lokalnych j.s.t. a zagadnieniem promocji Polski za granicą jest wyraźny. Lokalny samorząd terytorialny, który efektywnie działa na arenie międzynarodowej może być uznawany za promocyjną wizytówkę Polski⁴⁷.

⁴⁷ Interesującym polem dla dalszych badań byłoby ustalenie rzetelnej i trafnej metodologii pomiaru wskaźników przełożenia promocji lokalnej na sferę krajową.

Narodowy Instytut Samorządu Terytorialnego powstał w 2015 r.
Jest państwową jednostką budżetową podległą MSWiA.
Działa na rzecz dalszej profesjonalizacji samorządu terytorialnego i administracji publicznej.

Ekspertyzy i opracowania NIST, ul. Zielona 18, Łódź 90-601
Sekretariat tel. +48 42 633 10 70
e-mail: sekretariat@nist.gov.pl